

NÜKLEER TARTIŞMANIN İRAN MİLLİYETÇİLİĞİNE ETKİLERİ

SARIKAYA, Yalçın*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bir İslam Cumhuriyeti olan İran’da birbirinden oldukça farklı çok çeşitli milliyetçilik anlayışları toplumsal ve entelektüel gruplar arasında yaşamaktadır. Ancak “İran Milliyetçiliği” denildiğinde, tarihsel gelişim sürecinde en önemli köşe taşı “Musaddık” hareketinin oluşturduğu türden “modern” vatanseverlik akla gelmektedir. 20. yüzyılın sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadarki süreçte, İran, kendisini en çok “nükleer” konuda dünya kamuoyunun gündeminde bulmaktadır. Bu nükleer tartışma, İran’da milliyetçiliğin çeşitli dinamiklerini etkilemekte ve İran’ın nükleer güç olmasından endişe edenlerin değil, Tahran’ın işine yaramaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, milliyetçilik, nükleer tartışma, ABD-İran ilişkileri.

ABSTRACT

Across Iran, which is an Islamic Republic, various perceptions of nationalism that differ from each other endure among social and intellectual groups. Hence, the term “Iranian Nationalism”, springs to mind a kind of “modern” patriotism whose most important milestone was the “Mosaddegh” movement in its historical development process. From late 20th to beginning 21st centuries, Iran finds herself mostly with “nuclear” debate. This nuclear debate is affecting many dimensions of nationalism in Iran and serves for Tehran’s purpose but not for those who are anxious of Iran to be a nuclear power.

Key Words: Iran, nationalism, nuclear debate, USA-Iran Relations.

GİRİŞ

Bundan tam 6 yıl önce, 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında Afganistan’la başlayan ve Irak’la devam eden yeni bir savaş çağına girdik. Literatürümüze de “Büyük Orta Doğu”, “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika İnisiyatifi” gibi kavramlar hâkim olmaya başladı. 1990 sonrasında artan ve 2000’lere doğru yavaşlayan etnik çatışmalar bu kez dünyanın en sıcak bölgelerinde yeniden filizlendi. Bu kez, medeniyetler arası çatışma, dinler savaşı, Armageddon, Evanjelizm, Kilise-Devlet ilişkisi, mezhepler, mezhep çatışmaları gibi unsurlarla beslenen; aslında içinde nefes alıp verdiğimiz ancak maalesef

* Gazi Üniversitesi, FEAS Dept. of International Relation. e-posta: sarikayalcin@gazi.edu.tr

şiddetine alıştırdığımız, çok kanlı bir yüzyıla girmiş olduk.

Bu yeni savaş döneminde bütün kıyamet; İran'a konusu coğrafyalarda koptu. Afganistan'da Taliban'ın devrilişi, yeni yönetimin oluşturulması, bu yönetimin nüfuzunu yerleştirme çabası ve hâlen sağlanamamış olan sükûnet İran'ın doğusunda cereyan etti. İran'ın batısında da Irak'ta Saddam döneminin bitişine, ABD destekli KDP ve KYB unsurlarının ülkeye hâkim hâle getirilmesine şahit olduk. KDP ve KYB'nin ülkenin yarısına yakınında fiili bir zorba denetim uygulamasına, Sünni Araplar'dan bazı grupların çevre ülkelerin bir kısmının desteği ile ortaya koydukları ancak pek çok yönü ile Irak toplumunu kucaklamayan kanlı direnişine, Şii Milislerin intikam infazlarına, cami saldırılarına, suikastlere ve bütün bunların üzerine yağdırılan Amerikan bombalarına şahit olduk. Günlerce süren, Hizbullah-İsrail Savaşı'na, Lübnan'a çok uluslu gücün girişine, Suriye-İsrail Çatışması'nın ve dolayısıyla İran-İsrail Çatışması'nın provasına şahit olduk.

Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak, İran'ın nükleer faaliyetlerinde bir hızlanma ve uranyum zenginleştirme konusunda İran'ın ısrarlı açıklamaları gündemi işgal etmeye başladı. Geçmiş Şah Dönemi'ne kadar uzanan nükleer faaliyetler ABD ve dünyanın ilgi odağı hâline geldi.

Burada nükleer faaliyetin teknik boyutuna, İran'ın nükleer çalışmalarının tarihçesine girilmeyecektir. Ancak İran'ın nükleer faaliyetinin Şah dönemine uzandığını, 1990'larda Rusya'nın desteği ile ivme kazandığını, faaliyetlerin nükleer silaha ulaşma imkânı veren boyutlarının ise İranlı muhalifler tarafından 2001 sonrasında ifşa edildiğini vurgulamakla yetinilebilir. Bu çalışma, bu nükleer tartışmanın İran'ın kendine özgü siyasal yapısında milliyetçiliklere nasıl bir etkisi olduğunu özellikle de "İran Milliyetçiliği" olarak ifade edilebilecek mekanizmayı nasıl etkilediğini sorgulamaktadır.

İran'ın nükleer teknolojiyi geliştirme ve Uranyum zenginleştirme isteğinin öncelikle ABD ve diğer bazı devletlerin tepkisine yol açması, konunun BM gündeminde olması, İran'a askerî yöntemleri de içeren müdahalelerin ihtimal olarak uluslararası siyasal gündemde olması, İran içinde yansımaları olan bir konudur. Bu dış politika tartışması ve beraberindeki iç tartışmalar, İran coğrafyasında bulunan ve birbiriyle yaşanan farklı milliyetçilik algılamalarının da hareketlendiği bir dönemde yaşanmaktadır. Nükleer tartışmanın, Panfarsizm, Paniranizm ve İran yurtseverliği anlayışlarını hem birbirine yaklaştırmakta olduğu hem de bunlarla din-mezhep ve devlet arasındaki ilişkileri güçlendirdiği ifade edilebilir. Ancak eş zamanlı olarak daha hızlı ve aktif bir Azerbaycanlı Türk milliyetçiliği hareketinin geliştiği, alt etniklerin de muhtemel bir müdahaleden kendi alt gruplarının geleceklerinden endişelenerek çeşitli faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. Bu durum, İran ve bölge için nükleer tartışmadan daha fazla boyutlu ve daha riskli bir siyasal ortamın habercisidir. Dolayısıyla konunun arka planının anlaşılması ve bölgenin geleceğinin tahmin edilmesi açısından gereklidir.

Nükleer Tartışmadan Millî Reflekse

İran yönetimi, özellikle UAEA'nın 2003 yılındaki raporunu takiben, ülke içinde İran milliyetçiliğini canlandırmaya çalışmıştır. Bu süreçte, ABD'nin, İran'ın teknolojik ilerlemesini istemediği iddiasını toplumsallaştırmak istemiştir.¹

Bu amaçla resmî televizyon ve radyolarda, haber ajanslarında ve bunlara ait internet sayfalarında kampanyalar düzenlenmiş, daha sonra da geniş katılımlı mitingler gerçekleştirilmiştir. Bu mitinglere, Hizbullah ve Besiç unsurları büyük katılım sağlamış, ancak bu unsurların bulunduğu yerlerden uzak durma eğilimindeki halktan da bu kez ilgi ve destek görülmüştür. İran'ın neredeyse bütün şehirlerinde yapılan bu mitinglerin bir kısmı, "Muharrem" ayına ve "Aşure" gününe denk getirilmiş, böylelikle toplumsal hareketin ivme kazanması hedeflenmiştir.

Aralık 2006'da BM Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği ve İran'ın "zenginleştirme ile bağlantılı olan, araştırma ve geliştirme faaliyetleri dâhil bütün faaliyetlerini durdurmasını öngören 1737 sayılı kararından sonra, Ahmedinejad yönetiminin millî hislere yönelik propaganda faaliyeti hız kazanmıştır. Şubat 2007'de yapılan ve hem Muharrem ayma hem de Devrim'in 28. yıl dönümüne göre ayarlanan gösterilerde; "Enerji-ye Heste-yi Hagge Musellem-e Ma" ("Nükleer Enerji Bizim Kesin Hakkımızdır!") Sloganı atılmış, "Merg Ber Amerika-Merg Ber İsrail" (Amerika'ya Ölüm, İsrail'e Ölüm!) sloganları gölgede kalmıştır. Ahmedinejad, bu gösterilerin en büyüğü olan Tahran'ı meşhur Azadi Meydanı'nda yaptığı konuşmada, "Nükleer faaliyetlerinden asla vazgeçmeyeceklerini vurgulamış ve İran milletinin kahramanlıklarından" bahsetmiştir.²

Bilindiği gibi, Pakistan ve Hindistan arasındaki nükleer teknoloji ve silah yarışı, literatüre "nükleer milliyetçilik" kavramının girmesine neden olmuştur. Peki, Bugün, İran'da gördüğümüze; ideolojik içerikle donanmış bir tür "nükleer milliyetçilik" diyebilir miyiz?

Nükleer teknolojiye sahip olma düşüncesine İran halkının farklı kesimlerinden farklı yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Hem Nükleer teknolojiye evet, nükleer silaha hayır; hem de nükleer teknolojiye de nükleer silaha da evet, diyenlerin varlığı ortada. Nükleer silah istemeyenler içinde İran'ın rejiminden rahatsızlık duyan muhalifler olduğu gibi, uranyum zenginleştirme meselesinin, dış müdahalenin önünü açacak bir koz olup asla kullanılmaması gerektiğine inanan faydacılar da var. Keza nükleer silaha sahip olma konusunda rejimin politikasına destek olanlar arasında, bunu ABD'ye karşı dürüst ve cesur bir çıkış olarak görenler olduğu gibi; Türkiye, Hindistan, Pakistan gibi komşu ülkelerle askerî

¹ Shahram Chubin ve Robert S. Litwak, "Debating Iran's Nuclear Aspirations", *The Washington Quarterly*, 26, 4, Sonbahar 2003, 99.

² *Iranians Gather in Support of President and Nuke Rights*, <http://english.deopledaily.com/en/200702/12/eng20070212349371.html>. 12 Şubat 2007.

rekabette bir aşama olarak değerlendirenler, hatta nükleer silah konusundaki ısrarın ABD'nin kaçınılmaz müdahalesini hızlandıracağı umudunu taşıyan aşırı muhalifler bile bulunmaktadır.

Nükleer tartışmanın geldiği son noktayı gösterme iddiasında olan, telefonla yapılmış bir kamuoyu yoklamasına göre İranlıların % 52'si nükleer silaha sahip olunmasını istemektedirler. ABD merkezli "Terörsüz Yarın" platformunun yaptığı çalışmada, her on kişiden dokuzu, daha fazla iş sahası açmak, enflasyonu düşürmek, petrol ve gaz sanayini güçlendirmenin yanında nükleer güç elde etmeyi gerekli gördüğünü ifade etmiş, paranın bu alanlarda adil biçimde kullanılması inancını belirtmiştir. 2007'nin Mayıs ve Haziran ayında meydana gelen benzin krizinden önce yapılan bu kamuoyu yoklamasına göre halkın sadece üçte biri Ahmedinejad'm enflasyonla mücadele politikasını başarılı buluyor ve her on kişiden sekizi Rehber'i halkın seçmesi taraftarı.³

İran 11 Araştırmacı Kerim Seccadpur da nükleer tartışmanın bir tür milliyetçilik ve millî gurur meselesi özelliği taşıdığını ancak kitlelerin bu konuda bilgili olmadan hisleriyle hareket ettiklerini söylemektedir. Hâl böyleyken aynı Seccadpur'a göre halkın esas kesimi günlük ekonomik ihtiyaçları ile daha fazla ilgilenmekte, Arap-İsrail uyuşmazlığının kendilerini ilgilendirmediğini, İran'ın kaynaklarını Filistin için harcamanın bir getirisi olmadığını düşünmektedir.⁴

Bu sözlerde doğruluk payı vardır. Gerçekten de İran halkının geneli, kendilerini Filistin meselesinin tarafı olarak görmemekte, ülkelerinin Arap dünyasının sorunlarıyla birlikte anılır olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Lübnan'daki savaşı da, Afganistan'da olup biteni de öncelikli sorunlar olarak görmemektedirler. Ancak İslam Cumhuriyeti bürokrasisi, İran'ın güç ve etkisinin asıl kaynağının içeride değil, dışarıda olduğunu bilmektedir. Orta Doğu'daki politikaları tepki doğuran ABD'nin karşısında keskin bir politika izlemenin İran'ın öncelikle çevre ülkelerdeki Şii azınlıklar için geniş anlamda da İslamcı muhalefet hareketleri için taşıdığı değer üzerinden siyaset geliştirmektedir. Dahası bu özgün konum, İran halkının kökleri 19. yüzyıla giden İngiltere ve Batı'ya ilişkin şüpheciliği ve millî onur mitiyle de örtüştüğünde, Tahran, hazine değerinde bir sosyal motivasyona kavuşmaktadır.

Peki, Batı ve ABD bu durumun farkında değil mi? İşte burada İran'ın kendine özgü şartlarını yeniden düşünme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. İran, Batılı entelektüel zihinlerin önemli bir kısmı için bir taraftan doğudaki Sami ve Turanlılar arasındaki yegane Hint-Avrupalı imparatorluk, bir taraftan da Sünni köktenciliği dengeleyecek Şii köktenciliğinin merkezî konumundadır. Afganistan'da Taliban yönetimi sonrasında İran açısından çok daha verimli bir zeminin oluşması, keza Irak'ta % 65'lik Şii nüfusun bir anda İran'ın etki ve

³ "Poll: Iranians Support Nuclear Weapons", **The Washington Post**, 10 Temmuz 2007, <http://www.terrorfreetomorrow.org/upimagesft/5%20WP%20July%2010%202007.pdf>

⁴ "Sadjadpour: On Iranian Public Support for Tehran's Nuclear Ambitions", **CFR**, 13 Mart 2006, <http://www.cfr.org/publication/10100/>

yönlendirmesine açık hâle gelmesi gibi siyasal gerçekliklerin ABD veya İngiltere diplomasisini hâlâ harekete geçirmemiş olmasını bu iki sebepten bağımsız anlamak mümkün değildir.

İran'ın 23 Mart 2007'de İngiliz deniz piyadelerini rehin almalarının İran'a sağladığı propaganda imkanını da bu bakımdan görmek gerekir. Hatırlanacağı üzere nükleer dosyanın tartışıldığı, Hizbullah-İsrail Savaşı'nın yankılarının sürdüğü bir dönemde, İngiliz donanmasına mensup 15 asker İran'ın körfez bölgesindeki karasularını ihlal etmişlerdi. ABD ve İngiltere bunu yeni bir rehine krizi gibi takdim ederken, askerler, bunun bir karasuları ihlali olduğunu itiraf etmişlerdi. Donanımlarına ve eğitimlerine bakıldığında bölgede operasyon yapmak üzere gizlice görevlendirilmiş iyi eğitilmiş bir askerî takım izlenimi doğurmayan İngiliz askerler, İran'dan çıktıkları güne kadar Tahran rejiminin bütün propaganda amaçlarına hizmet etmişlerdir. Bu durum, İran'ın maruz kaldığı nükleer sıkıştırmayı gündemden düşürmek ve esirlere bile insani şartlarda ev sahipliği yapmak konusunda Tahran'ın elini güçlendirmiştir.⁵ Ahmedinejad, İngiliz askerleri Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle serbest bıraktıklarını açıkladığı basın toplantısından sonra, "İran'a saldırdıklarını iddia ettiği bu İngilizleri çiçekler ve hediyelerle Londra'ya uğurlamıştır."⁶

Oysa bölgenin, ayrılıkçı Arap El Ahvaz hareketinin eylemlerine sahne olan Huzistan eyaletine bitişik deniz alanı olması, bu bölgede sıkça bombalama eylemleri ve bu eylemleri işlemekle suçlanan Arapların idamlarının gerçekleşiyor olması bilinen bir husustur. Hâl böyle iken İngiltere neden bu kadar açık bir başarısızlığın kapısını aralamış olabilir?

İngiliz askerlerle ilgili krizin üzerinden bir ay geçmeden bir başka önemli gelişme daha olmuş ve ABD 27 yıl aradan sonra ilk defa İran ile masaya oturmuştur. Irak Başbakanı Nuri El Maliki'nin konutunda gerçekleşen temasta, Nükleer faaliyet konusu gündeme gelmemiştir. Bu temas, Bush'un İran'da rejim değişikliği isteyenlere yardım edilmesine ilişkin kararı onaylamasından kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. Görüşmelerde İran yine propaganda unsurlarına ağırlık vermiş ve Irak güvenlik güçlerine eğitim verebileceklerini belirtmiştir. Görüşmeler sonrasında ise, bu temasa ilişkin talebin karşı taraftan geldiğini içeride ısrarla vurgulama ihtiyacı hissetmiştir.⁷

İran Milliyetçiliği Neden Ateşlendi?

İran'da nükleer tartışmanın bir millî refleks propagandasına dönüştürülmesini

⁵ "Cole: Khamenei Used British Captives to Energize Iranian Nationalism", CFR, 05.04.2007, <http://www.cfr.org/publication/13001/cole.html>.

⁶ "Saldırgan İngiliz Deniz Piyadelerinin Tutuklanması", 06.04.2007, <http://turkish.irib.ir/siasi/ingiliztutuklular.htm>.

⁷ Sabah, 29 Mayıs 2007, <http://www.sabah.com.tr/2007/05/29/haber.0004EACDF776414080269AC2B5D5006A.html>. İran-ABD Görüşmeleri Sürebilir, 28 Mayıs 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/storv/2007/05/070528_us_Iran_talks.shtml.

değerlendirirken 2006 Mayıs'ında başlayıp 1 aydan daha fazla süren karikatür krizini ve Azerbaycan'da meydana gelen isyanı mutlaka değerlendirmek gerekir. 100 kişinin bile rejimin bilgisi ve onayı dışında bir araya gelemediği İslam Cumhuriyeti şartlarında yüzbinlerce insan Tebriz başta olmak üzere, birkaç şehirde saatler süren sokak gösterileri yapmış, olaylar bazı yerlerde çatışma boyutuna ulaştıkça 50'nin üzerinde sivil Azerbaycanlı aktivist hayatını kaybetmişti.

Bu olaylardan sonra, İran toplumuna ve siyasal/ekonomik sistemine en iyi entegre edilmiş etnik kitle olarak değerlendirilmesi alışkanlık hâline getirilmiş olan İran Türkleri, kafaları karıştırmıştır. Gerek ABD'nin gerekse İngiltere ve İsrail'in bu kitlenin potansiyelini yeniden değerlendirdiğini, stratejik planlarını gözden geçirdiğini görmek gerekir.

İran'daki Azerbaycan ve genel olarak Türkler meselesi, Batı'nın eskiden beri bildiği ve önem verdiği bir konu olup 1990'larla ya da 11 Eylül ile ortaya çıkmış bir gelişme değildir. 20. yüzyıl başına ait İngiliz gizli belgelerinde Turancılık konusunun ele alınışını aktaran Zeki Velidi Togan, İngiltere'nin İran Türklerine bakışını anlamamıza yardımcı olacak çok önemli bir bilgiyi sunmaktadır. Buna göre, Denison Ross'un İngiliz Deniz Kuvvetleri İstihbaratı için hazırladığı bir çalışmada, şu ifadeler yer almaktadır:

“Tekmil Turan kavimlerinin Türk, Moğol, Fin, Oğuz kavimlerinin ittifadıyla panturanizm boş bir laftan ibarettir. Ne coğrafi ve ne de içtimai şartlar buna müsaittir. Türkiye, Kafkasya, Türkistan ve Edil sahalarındaki Müslüman Türklerin birleşmesi de, millî şuur itibarıyla geri kalmış, siyasetten gafil ve zevksiz olduğundan, en faal zümrelerinden olan Anadolu Türkleri de gittikçe azaldığından, bir tehlike teşkil etmez. Fakat bu hareket bugün Kafkasya'da olduğu gibi Almanların eliyle teşvik edilecek olursa, keza Türk kavimlerinin beşte birini teşkil eden cesur ve cengâver İran Türkleri kendilerinin Kafkasya'daki kardeşleriyle birleşir ve propaganda sayesinde Osmanlılarla da sıkı münasebet tesis edebilirlerse, Türklerin böyle bir birliği Hindistan'da İngiliz hâkimiyeti için tehlike teşkil edebilir.”⁸

İngiltere, kısmen Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ancak büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya üzerindeki konumunu ABD'ye devretmişse, bu bilginin anlamı daha da artmaktadır. ABD'nin İran Türkleri'nin bugününü ve geleceğini göz önünde bulundurmadığı denklemlerle Hazar, Orta Doğu, Kafkasya ve Türkistan alanlarında siyaset üretmesi ihtimal dâhilinde değildir.

İkincisi, Güney Azerbaycan Türkleri, bugün 20. yüzyıl başındaki özelliklerini

⁸ “A Manual on the Turanians and Pan-Turanism”, **Compiled by the Geographical Section of the Naval Intelligence Division**, Naval Staff and Admiralty, Printed by Frederick Hail, Oxford 1918), 222-223'ten naklen A. Zeki Velidi Togan,, **Bugünkü Türki (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, Cilt I, **Batı ve Kuzey Türkistan**, 2. Baskı, İstanbul 1981, 562, 563. Togan çalışmadaki haritanın üzerinde 1918 tarihinin bulunduğunu ve bu çalışmayı yapanın Ross olduğunu bizzat bu şahıstan öğrendiğini yazmaktadır.

büyük ölçüde korumaktadırlar. Dolayısıyla Ross'un yorumu, 21. yüzyıl başı itibarıyla da doğrudur. Elbette söz konusu değerlendirmede, o günün şartlarında Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı zaferi ve Cumhuriyet'in ilanı ile yeni Türk Devleti'nin ortaya çıkışı öngörülememiştir. Bununla birlikte, Türk dünyasının birliği perspektifinden bakma noktasında da hareketliliğin ağırlık merkezi doğru tespit edilmiştir.

İran'da Rejimi Değiştirmek?

2006 olayları, Tahran rejimini değiştirmek ve modern ve yeni bir, çok etnikli Fars devleti yaratmak fikrinin gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Tahran'daki bütün siyasal değişimlerin başrol oyuncusu olan Azerbaycanlılar, 2006 olaylarında Türklük meselesini rejimin niteliğine tercih eden bir profil ortaya koymuşlar ve bunu sloganlaştırmışlardır. Dolayısıyla değişecek bir İran'ın nasıl bir şekil alacağı Anglo-Sakson zihnindeki berraklığını yitirmiştir.

Eylemlerin bastırılmasından sonra birbiri ardına siyasi tutuklamalar gerçekleştiren Tahran yönetimi, nükleer faaliyetlerin kendisine sağladığı propaganda malzemelerini daha fazla kullanmaya başlamış, birkaç yıldır yoğun katılımı gerçekleşen Babek Kurultaylarını, yoğun güvenlik tedbirleri ile imkânsız hâle getirmiştir. Tahran, Tebriz ve Erdebil hapisaneleri, Azerbaycanlı siyasi mahkûmlarla doldurulmuştur.

2005 yılından itibaren hızlı bir devrimci söylemle iktidarda olan Ahmedinejad yönetimi, Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde ağırlık verilen "İslam'ın liberalleştirilmesi" ve Fars kültürünün vitrine çıkarılması tercihlerini geri plana alarak, Musaddık dönemi anti-emperyalist çıkışlarını hatırlatan bir söylemi benimsemeye başlamışlardır.

Öte yandan, İran devlet ve siyaset yapısında, din adamlarını değil Humeynist devrimci kanadı temsil eden Ahmedinejad çizgisi, İslam ve İslamizm ağırlıklı retorik yerine "millet-e İran", "Gehramanha-ye İran-e bozorg" (Büyük İran'ın kahramanları) gibi malzemeleri daha fazla kullanmıştır.

İran'ın protest çizgisi, hâlen İran içinden çok İran dışından ilgi ve takdir toplamaktadır. İran içinde siyasal ve etnik çatışma potansiyeli varlığını sürdürmektedir. Bugün, İran'daki Azerbaycan Türkleri, Ahmedinejad'ın Türkiye'de neden takdir edildiğine akıl erdirememekte, Humeynizm'in Türkiye ve Türklere bir bütün hâlinde duyduğu nefreti düşünüp hayıflanmaktadırlar.

Fars milliyetçisi bürokrasi ise, ülkenin kimliğine vurulmuş Şii Fars mührünü perçinleme isteği ile 25 milyonluk Türk kitleyi İran siyasal dairesi içinde tutma arasında ikilem yaşamaktadır. Rejim ise, bu iki tercihin arasında kendisine dışarıdan sağlanan bütün reklam imkanlarını da kullanarak bir tür "nükleer İran milliyetçiliği" inşa etmektedir.

İran, hâlihazırda yeni bir ultimatomun içindedir. Ancak bu ultimatom da daha öncekilerden farklı olmayacak yeni bir müzakere ve istişare devresini başlatacaktır. ABD ve İsrail kaynaklarının yıllar öncesinde açıkladıkları takvime

göre İran'ın şu anda nükleer bomba sahibi olmaması için hiçbir neden yoktur. Ancak burada İran'ın sınırlandırılması niyetinin olmadığı açıkça görülmelidir. ABD, PKK ile temas ve hatta iş birliği içindeyken, Türkiye'yi güvenilir bir müttefik olarak görmezken, bölgede yeni bir rekabet kapısı araladığı, bunun bir ucunda Türkiye, bir ucunda İran ve Suriye, bir ucunda Sünni Arap devletleri bulunduğunu görmek gerekir.

İran, Musaddık'ın bundan 54 yıl önce petrolün millileştirilmesi sürecinde gelişen Cephe-ye Millî çizgisine benzer bir sürece yönlendirilmektedir. Musaddık, Panfarsizme dayanmayan ve İran'a doğrudan Almanya ve İngiltere üzerinden gelen Fars ırkçılığını değil İran yurtseverliğini öne çıkarmıştı. Bu bakımdan Ahmedinejad'ın söylemleri ile benzeşen yönleri vardır. Ancak bugünkü şartlar farklıdır. Musaddık'ın doğrudan "millî ekonomik çıkar" ve "siyasal bağımsızlık" fikrine dayalı İran milliyetçiliği bir muhalif hareket olarak gelişmiş, Şah'ın iradesine, karşı çıkmıştı. Oysa Humeynist Ahmedinejad, İslam Cumhuriyeti'nin bütün derin noktalarını yürütmeye taşımış bir yönetimdir. Dolayısıyla içeride mücadele ettiği kesim Musaddık'ınki ile benzeşmemektedir.

Kürtçülük

Nükleer tartışmanın İran'da PJAK konusunu ısıttığı da görülmelidir. PKK'nın İran kolu olan PJAK bugünlerde Irak-İran sınırında İran birlikleri ile çatışmaktadır. PJAK'ın eylemlerinde sadece 2005 yılında 120 İran askerinin öldüğü belirtilmiştir. Kuzey Irak'ta 3000 silahlı adamı olduğu belirtilen PJAK'ın İran içinde (örgüt yöneticilerinin ifadelerine göre) on binlerce faal sempatzanı vardır. Bunların Kürt kimliğini oluşturmak için faaliyette buldukları bildirilmektedir.⁹ İran'dan kaçarak Türkiye'ye giren, bir kısmı yasadışı şekilde Türkiye'de bulunan ve bir kısmı da yasal yollardan, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Türkiye İçişleri Bakanlığı'nın bilgisi dâhilinde Türkiye'de bulunan İran Kürtlerinin de özellikle Batı Azerbaycan bölgesinden gelenlerin içinde PJAK taraftarı olanların varlığı bilinmektedir.

ABD'nin genel bir devlet politikası biçiminde, Türkiye'nin Irak'ta güç ve etki sahibi olmasını engellemeyi benimsediği açıktır. Bunun 1 Mart Tezkeresi ile doğrudan ilgili olduğu da şüphelidir. ABD'nin Körfez'deki birinci savaştan beri Kürt gruplar (PKK dâhil) ile ilişkili olduğunu gösteren deliller vardır. Türkiye-ABD ilişkilerinin özellikle Kuzey Irak ve terör boyutunun sorunsuz addedildiği bir dönem olarak bilinen Clinton döneminde dahi bu gerçeğin değişmediği anlaşılmaktadır. Nitekim siyasal bir görevi ve zorunluluğu olmamasına rağmen Clinton, gazetecilerin kendisine yönettiği "Irak'ta bizim bilmediğimiz bir tehlike var mı" sorusuna, kararlı biçimde "Türkiye" karşılığını vermiş ve şunları söylemiştir: "Bölgedeki en büyük risk şu anda Türkiye'nin olası operasyonudur. Türkiye çok uzun süreden beri çok iyi ilişkiler içinde olduğumuz ve müttefikimiz

⁹ James Brandon, "Iran's Kurdish Threat: PJAK", (Haziran 2006) 4, 12, 1." http://www.iamestovvn.org/terrorism/news/uploads/TM_004_012.pdf, 19.08.2006.

olan bir ülke. Ancak buna rağmen Türkiye'nin Irak'a girmesine izin vermemeliyiz. Askerlerimizi Kürdistan'a konuşlandırmalı ve Türkiye'nin Kürdistan'a girmesini engellemeliyiz. Kürtler'i korumak zorundayız.”¹⁰

Tüm verilere rağmen, İran, Kürt meselesi bağlamında Türkiye ile aynı pencereden bakmamakta, gizli temaslarla kendi ajandasının gerçekleşmesini temin etmeye çalışmaktadır. İran'ın bu farklı yaklaşımının gerisinde iki temel çıkış noktası vardır. Bunlardan birisi Fars milliyetçiliğinin geleneksel Kürt politikası diğeri ise Irak Şiileri ve Şiizm'dir. İran, Irak konularını öncelikle bu iki perspektiften ele alır. Nitekim, Türkiye, Irak'ın parçalanmasından duyduğu endişenin aynen İran tarafından da taşındığına dönem dönem inanmak istediği hâlde, İran'ın Kuzey Irak'taki Kürtçü partilerle stratejik temasları olduğu basına da yansımaktadır. Kerkük'ün Kürtleştirilmesi sürecinde Şii Arapların Barzani ve Talabani'yi desteklemesine hiç ses çıkarmamaları, bunun karşılığında Türkmenlerin İran'ın Irak'taki beşinci kolu aracılığıyla Şii-Sünni ekseninde ayrıştırılması projesini doğrulamaktadır. Stratejik değeri yüksek olan ve tamamen Türkmenlerle meskûn Telafer bu uzlaşmanın kurbanı seçilmiştir. İran-İrak Savaşında açık ve güçlü biçimde İran'ın yanında yer alan ve gençliğinin bir kısmını da İran'da geçirmiş olan Barzani, İran'la teması sürdürmekte, Talabani ise bu sistemi diplomatik zemine taşımaktadır. Uzlaşma noktası, Şii Araplarla Kürtlerin Irak'a sahip hâle getirilmesi, bunun önündeki engellerin de ortadan kaldırılmasıdır. Bu anlamda İran'daki Kürtçülüğün iki taraflı yansımaları olduğu görülmelidir.”¹¹ İran, içerideki PJAK faaliyeti ile Kuzey Irak Kürtçülüğüne karşı ayrı iki tutum geliştirmiştir. Statejik açıdan ipleri KDP ve Barzani eline dolayısıyla ABD eline geçmiş olan PJAK faaliyetinin, İran'ın öncelikli çıkarlarına zarar vermektense çok, bölgede ileride yaşanması muhtemel bir Kürt-Azerbaycanlı Türk çatışmasının başrol oyuncusu olması muhtemel görünmektedir.

İran'ın, ABD'nin Irak'a 2003 yılında müdahalesinden sonra, tedbir adıyla resmî Batı Azerbaycan eyaletindeki Kürtlerle temas ederek aşiretleri silahlandırdığı bilinmektedir. Üst düzey İran İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay yetkililerinin Urumiye'de aşiret liderlerini toplayıp, Hinare, Avdoyi, Hirki, Beyzade, Diri gibi aşiretlerinin liderlerine “içlerinden Tahran'ın belirlediği kişilere silah verip, askeri eğitime tabi tutacağını ve belirli bir maaş ödeyeceğini ilettiği” belirtilmiştir.¹² Bu silahların kime karşı ve ne zaman kullanılacağı, bölgedeki

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'ın Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bir operasyon yapmasının fayda getirceği ve siyasal bir karar olması durumunda göreve hazır olduklarını açıklamasının hemen akabinde ABD eski Devlet Başkanı Clinton sözkonusu açıklamayı yapmıştır. Aynı gün, ABD'nin Irak büyükelçisi de sözleri Türkiye'nin rahatsızlığına neden olan KDP lideri ile bir görüşme yapmıştır. Bkz.: **Vatan**, 16.04.2007, <http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=haberdetay&tarih=16.04.2007&'Newsid=116180&Ca.tegorvid=30>.

¹¹ Benzer bir analiz için Bkz.: Ümit Özdağ, “Tahran K. Irak'ta Kürt Devletini Destekliyor”, **Yeniçağ**, 8.5.2007.

¹² “İran Kürtleri Silahlandırıyor”. **Radikal**, 05.11.2004, <http://wwwv.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133351>.

PJAK unsurlarının eline geçip geçmeyeceği üzerinde durulması gereken hususlardır.

Bununla birlikte, PJAK ve Kürtçülükle silahlı mücadele, merkezin Azerbaycan'daki etnik rahatsızlığı dengelemesine de yaramaktadır. 1979 Devriminin özellikle ilk iki yılında Kürt bölgelerinde yaşanan çatışmaların Azerbaycan'daki MHCP "Halg-e Müselman" hareketinin merkeze entegre edilmesi yönünde yaptığı etki burada hatırlanmalıdır. Etnik kompozisyonun kritik olduğu Urumiye çevresindeki PJAK operasyonları, Tebriz'i bir anlamda sakinleştirmektedir.

SONUÇ

İran, zengin yer altı kaynaklarına ve Şii İslam dünyasının siyasi merkezi olma niteliğine rağmen, içeride derin çalkantıları hisseden bir devlettir. Rejim içinde ve rejim sınırları aşan ancak "İran içi" sayılabilecek daire içinde yaşanan gerilimlerin önümüzdeki yıllarda siyasal krizlere dönüşme riski bulunmaktadır.

İran'ın 1979 Devrimi'nden itibaren yakın çevresinde yürüttüğü dış politika ile Lübnan'dan Afganistan'a uzanan kuşakta, görece operasyonel bir siyasi güç elde etmiştir. ABD'nin Afganistan ve Irak operasyonları da Irak'ın iki önemli yakın tehdidini ortadan kaldırmış, ancak yerini ABD'nin kendisi ile değiştirmiştir. ABD, İsrail ve genel anlamda "Batı'nın İran politikası nükleer bir tartışma zeminine kaydıkça, Tahran, içeride yaşadığı sıkıntıları bertaraf etmek için önemli bir sosyal/siyasal zemin bulmaktadır.

1990'lardan sonra sadece Orta Doğu ve Afganistan merkezli değil, Hazar Havzası, Türkistan ve Kafkaslar merkezli yeni dengelerin paydaşı olmayı hedefleyen ancak bu dağınıklık içerisinde önemli sorunlarla karşı karşıya kalan İran için nükleer yol, aynı zamanda "İran Milliyetçiliği" olarak ifade edilebilecek bir tür *patriotizmi* tetiklemenin de vasıtası olmuştur. Böylelikle hem 30 yıldır Tahran'ın ürettiği dış politika yaklaşımına ilgi ve inancı olmayan kitlelerin harekete geçirilmesi hem de Türk (Azerbaycan), Kürt, Arap ve Beluç gibi halkların etnik tavırlarını önleyici bir yol genişletilmiş olacaktır.

Geniş kitleler arasında var olan siyasal memnuniyetsizliğin nedenini içsel kaynaklarda değil, ABD ve genel olarak Batı'nın İran karşıtı tutumunda aramanın ve topluma unu sunmanın "nükleer iklim"den daha müsait bir hava bulacağını söylemek zordur.

KAYNAKÇA

Brandon, James, "Iran's Kurdish Threat: PJAK", (Haziran 2006) 4, 12, 1.", <http://www.iainestown.org/terrorism/news/uploads/TM004012.pdf>, 19.08.2006.

Chubin, Shahram ve Litwak, Robert S., "Debating Iran's Nuclear Aspirations", *The Washington Quarterly*, 26, 4, Sonbahar 2003, 99.

"Cole: Khamenei Used British Captives to Energize Iranian Nationalism",

CFR, 5.4.2007, <http://www.cfr.org/publication/13001/cole.htinl>.

“Iranians Gather in Support of President and Nuke Rights”, <http://english.Deopledaily.com.en/200702/12/eng20070212349371.html>. 12 Şubat 2007.

“İran-ABD Görüşmeleri Sürebilir”, 28.05.2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/storv/2007/05/070528_us_İran_talks.shtml.

“İran, Kürtleri Silahlandırıyor”, **Radikal**, 05.11.2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?habemo=133351>.

Özdağ, Ümit, “Tahran K. Irak’ta Kürt Devletini Destekliyor”, **Yeniçağ**, 8.5.2007.

“Poll: Iranians Support Nuclear Weapons”, **The Washington Post**, 10.07.2007, <http://www.terrorfreetomorrow.org/upimagestft/5%20WP%20July%2010%202007.pdf>.

“Sadjadpour: On Iranian Public Support for Tehran’s Nuclear Ambitions”, **CFR**, 13.03.2006, <http://www.cfr.org/publication/10100/>

Sabah, 29 Mayıs 2007, <http://www.sabah.com.tr/2007/05/29/haber.0004EACDF776414680269AC2B5D5006A.html>.

“Saldırgan İngiliz Deniz Piyadelerinin Tutuklanması”, 06.04.2007, <http://turkish.irib.ir/siasi/ingiliztutuklular.htm>.

Togan, A. Zeki Velidi, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, Cilt I, **Batı ve Kuzey Türkistan**, 2. Baskı, İstanbul 1981, 562, 563 içinde “A Manual on the Turanians and Pan-Turanism”, **Compiled by the Geographical Section of the Naval Intelligence Division**, Naval Staff and Admiralty, Printed by Frederich Hail, Oxford 1918), 222-223.

Vatan, 16.04.2007, <http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec-haber-detay&tarih=16.04.2007&Newsid=116180&Categorvid=30>.

